

két szelet vajas kenyér, és Jasha Heifetz úgy hegedül, ahogy a doktor öccse ferblizik, továbbá le tudna írni olyan szituációkat, amelyekben a fiúját simogató szerelmes konyhalány nem teszi le kezéből a konyhakést, a férfiasan harcias cigánylegény zöld női ruhában jelenik meg, az egykori kovácsműhely többszörös fényes lakosztállyá változik, meg tudna formálni olyan figurákat, mint az anyáé, aki elviselhetetlennek tartott fiában felismeri önmaga nyugtalan vágyait, a tisztaságszerető asszonyé, aki művirágokat, plüssállatokat és férfismerőseket gyűjt, a fejlődés nagybácsié, aki büszke arra, hogy az európai reneszánsz hive, ezért valamiképpen ugyanaz a rendszer van a fejében, mint Goethének vagy Mozartnak, és egyáltalán mindazoké, akik a vesztes pozíciójából is észreveszik, hogy nem valami örök emberi kegyetlenség, hanem egy melankolikussá finomodó gyengéd apokalipszis áldozata, amely nem szükségképpen öl, éppen ezért alkalmas ad a tanulmányozásra, sőt megértésre, különösen abban az esetben, ha valaki örömet talál magában a jelenlétben, és olyan könyvet tud írni, amelyben az idill és borzalom, szép és rút, tűz és víz nem pusztán együtt jelenik meg, hanem el sem képzelhető egymás nélkül, ezért minden aszimmetrikus, és mégis minden egyensúlyban van.

Amelyből az olvasó megsejtheti, hogy a doktor két széke nem egyszerűen két tárgy, hanem maga a tárgyakból áradó költészet, minthogy az emberi nem történetét egészen és részleteiben feltehetően az aszimmetriák tartják egyensúlyban.

S. Nemes Ilona

TISZTA AMERIKA?

Almási Miklós: Léghajó Manhattan felett – Kalandok a Wall Streeten és Hollywoodban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992. 234 oldal, 250 Ft

Amíg magasan száll a léghajó, meghökkentő a látvány hasonlósága. „Mert az... eljárásnak az volt a legfőbb trükkje, hogy – nemcsak ebben az

esetben, hanem a tíz év során lezajlott kb. ezer kisebb-nagyobb... úgy mindegyikében –, a vásárláshoz felvett óriási kölcsönök után járó kamatokat nem a (vevő) állja, saját zsebéből, hanem a megvásárolt vállalatok pénzforgalmából fogja kifizetni. Emellett C. a két áruházmamutot nem is saját tőkéjével szerezte meg, hanem egy sereg bank segítségével: az áruházakra így 7,5 milliárdnyi adósság kamatterhe nehezedett. E kamatfizetési szolgálathoz a szükséges extrajövedelmet azonban még a legjobban futó cégek sem tudták kifizetni magukból. Így azután hetek alatt fizetésképtelenné vált egy sor áruház..., hiszen a beszállítókat sem tudták kifizetni.” (20–21. o.)

Nem, nem a „tizek” – a magyar nagytőkes csoport – ajánlatáról, a Centrum Áruházak eladásáról szól a történet, nem 1995 Közép-Kelet-Európájának csőd hullámát elemzi, hanem egy máskor, másutt épített „kártyavár” összeomlásáról tudósít. A nyolcvanas évek amerikai bekebelezési játékának, a vállalatfelvásárlási hullámának a megtöréséről olvashatunk dokumentumfikciókat: forgatókönyveket a híres takeoverekről, a Wall Street cápáiról, zseniális és „csak” tehetséges bankárokról, menedzserekről, a jó pénz híveiről és a junk bondok forgatóiról, óriási kaszálásokról és patinás pénzintézeteket elsópró bukásokról.

Lehet, hogy megbolondulok, és mindenről a magyar privatizáció jut eszembe? Szerencsére Almási Miklós nem fordul be ebbe a szakutcaiba, hanem messziről jött idegenként – ráadásul nem szakmabeliként – ismerkedik a labirintussal, és fényképez. De a hazaküldött negatív furcsán rákopirozódik az ismerős képre. A probléma alapszerkezete ugyanis – meglepve vesszük észre – hasonló.

Itt is, ott is vannak befagyott tőkéik, rosszul vezetett vállalatok, a méltányos osztaléktól megfosztott tulajdonosok, ellenőrizetlen „menedzszeruralom”. Az adott szerkezetben ezen nehéz változtatni. A menedzsment kényelmes rutinjaihoz ragaszkodik, inkább egy újabb Picassót szeretne az irodája falára vagy az ötödik helikoptert (itt: szolgálati Mercedest, 13 millióért), mint hogy új, kockázatos és fáradságos üzleteken törje a fejét. A tulajdonosok elegendő befolyás, megfelelő eljárások, ellenőrzési mechanizmusok híján nem tudnak – vagy maguk is kényelmesek: nem akarnak – fordítani a dolgok menetén. A vál-

toztatáshoz gyökeresen át kell alakítani mindent: a tulajdonosi, a vezetési, a szervezeti struktúráját.

Nálunk a varázsigé: privatizálni. Magánkézbe adni – de mit? Feldarabolt nagyvállalatokat? Vagy előbb sok milliárddal „feljavított” cégeket? Privatizálni – de kinek? Az államtól közvetve-közvetlenül függő intézményi befektetőknek: kereskedelmi bankoknak, területi önkormányzatoknak, nem létező nyugdíjpénztáraknak és befektetési bankoknak? Magánkézbe adni – de hogyan? Ingyen vagy hozomra, a vállalati vagyonnal azonos nagyságú kölcsönért, amelynek legújabb javasolt formái már a banki hitelbírálatot is mellőznék?

Amerikában az elmúlt évtized trükkje a cégek nagy hitelekkel támogatott felvásárlásának, összeolvadásának újabb hulláma. Noha ott köztudottan elenyésző az állami tulajdon, az amerikaiak úgy vélték: „*A gazdaságnak jól tesz, ha visszaszorítjuk a részvényesek uralmát, azaz privatizáljuk a vállalatokat. A bekebelezés ugyanis gyakorlatilag úgy zajlik, hogy a több száz ezer részvényt kifizetik, és a cégnek egyetlen tulajdonosa, menedzsere lesz.*” (24. o.) A cég eltűnik a tőzsdéről, „*A 40-es évek közepén megfogalmazott »menedzser-forradalmat«... felváltotta a »vállalkozói korszak«.*” (66. o.)

Ha úgy tetszik, ez az amerikai „privatizálás” egyfajta válasz az államtalánítás mindmáig feloldatlan és szenvedélyesen vitatott kelet-közép-európai dilemmáira. A minta: eladás egy erős magántulajdonosnak, egyben, hitelbe. A tulajdonosi és a menedzseri szerepek összeolvadása – nem pedig a szétválasztás, mint az elmúlt évtizedek reformközgazdaszai hirdették, és nem is a „demokratikus kapitalizmus”, a sok száz ezer vagy millió kisztrésvényes, a „széles hazai tulajdonos középosztály” legújabb ideája. A „privatizálással” nemcsak a tehetetlen tulajdonosok-részvényesek uralma szorul vissza, hanem a menedzsmenté is. A vállalatvezetők leváltása a hatékonyságtól és az új tulajdonossal folytatott alkutól függ. Az eredmény sokszor „arany ejtóernyő”, sok millió dolláros fájdalomdíj a kirúgásért. Az ejtóernyőzésnek ott nincs elitelő felhangja, a bentmaradókat sem nevezik „hatalomátmentőknek”, és az új vezetőket sem bürokratikus apparátusok jelölik ki, politikai szempontoktól befolyásolva. A cég reorganizációja, szét-

darabolása a tulajdonosváltásnak következménye, nem pedig előfeltétele. A felvásárlásokkal újabb hatalmas konglomerátumok jönnek létre, de azonnal oszlásnak is indulnak: a jól működő vagy feljavított részeket az új tulajdonos gyorsan eladja, hogy a felvett hitelek törlesztéséhez készpénzt szerezzen. Ez nem vagyonfelélés, mint nálunk mondanák, hanem az adósságsökkentés és a túlélés módszere.

Mert ha lejjebb szállunk a léghajóval, szembeszökőek a különbségek. „*Minden másképp (is) van*” – mondja Almási Miklós (62. o.) a junk bondokra építő spekulációs felvásárlások hátrányainak taglalása után. A magas kockázatú hitelkötvények, a részben velük finanszírozott bekebelezések nemegyszer látványos bukásokhoz, a pénzüzetekre, nyugdíjpénztárakra átgyűrűző csődökhöz vezetnek – de fel is pezsdítették a gazdaságot. Felrázták az elkényelmesedett korporációkat, munkahelyeket teremtettek, nagy jövedelmekhez juttatták nemcsak a felvásárlókat, a jogi és pénzügyi tanácsadókat, hanem a megvett cégek eredeti részvényeseit is.

De nemcsak ez van másként Amerikában. Sajnos a könyvből nem tudjuk meg, hogy mekkora az elemzett jelenség súlya az egész gazdaságban, mekkora a sikeres és bukott akciók aránya, merre billen a negatív és kedvező hatások mérlege. Nyilvánvaló azonban, hogy az érzékletesen bemutatott összeomlások csak a jéghegy csúcsát mutatják: a bekebelezés, a hitelből felvásárlás nem árasztotta el a gazdaság egészét, a tőzsdére bevezetett cégek „privatizálása” nem kizárólagos tendencia.

S míg Amerikában minden másképp is van, addig nálunk persze másképpen van minden. Az imént a címkézésekre (ejtóernyőzésre, hatalomátmentésre, vagyonfelélésre) utalva láttuk, hogy ugyanazoknak a lépéseknek egészen eltérő a megítélése – ezáltal a lehetősége is – egy másik kontextusban. Ez a kontextus pedig ott a PIAC – és tudnunk kell, nálunk még mindig a piac hiánya.

A bekebelezések most tárgyalt típusának elengedhetetlen előfeltétele az egyik oldalon a tulajdonrészecskék piaca, a cég tőzsdői szereplése: a részvények megvehetősége, ha jó árat kínálunk, és ami nem kevésbé fontos, az adatok nyilvánossága. A felvásárlás ugyanis sok

száz vállalkozás mérlegeinek, jelentéseinek számítógépes elemzésével indul. Ez (meg a főnök intúciója, esetleg a törvényesség határát súroló vagy át is lépő információszerzés, sőt a kiszemelt cég menedzsmentjének „befolyásolása”) dönti el, hogy melyik legyen a célvállalat. A másik oldalon pedig megkerülhetetlen a hitelpiac. Pénzt kell szerezni a vállalkozáshoz, meg kell győzni a bankárokat, hogy a vevőt és az ügyletet érdemes finanszírozniuk. (A Nabisco három felvonásos drámája – 20–68. o. – remekül mutatja a dolog nehézségeit – és páratlan izgalmát.)

Az ilyenfajta játszmát tehát a *kereslet* (a gondos számítás, a nagy ötlet, a jó szimat) mozgatja. A „cápáknak” a tőzsdén, a hitelpiacon kell megküzdeniük egymással és sok ezer befektető, bróker értéktitelével, várakozásaival. Ehhez viszonyítva a magyar privatizáció falra vetített, kétdimenziós, csak a negatív formákat mutató árnyjáték. Paródia.

A közép-kelet-európai privatizáció jórészt *kinálatvezérelt*. Minden eladó – vagy a tartós állami tulajdon fenntartását inkább a „stratégiai fontosság” hatalmi-bürokratikus szempontja s általában nem a jó jövedelmezőség indokolja. A kereslet a befektetői kezdeményezési privatizációban játszik szerepet – ami alig működik, legfeljebb néhány jó kormányzati kapcsolatokkal rendelkező vállalkozó esetében –, és az állami vagyon átjársását jelentő rejtett privatizációban, ami működik, de rejtőzködő, féllegális természete miatt éppen a piaci jellemzőket – a nyilvánosságot, a versenyt – nélkülözi.

Az állami tulajdon megszerzőit – az elosztásos módszerek nem jelentéktelen kivételével – profitérdek motiválja ugyan, és a hivatalos eladásokban helyet kap a szabad áralku is, de a piac féloldalas és csökevényes. Féloldalas, mert az eladó egy kormányhivatal, amelyet óhatatlanul politikai hatások és sajátos apparátusi érdekek is befolyásolnak. A vevők küzdelmének terepe bürokratikus játéktér, amelyen perdöntő szerepe van a döntést hozó hivatalnokokhoz és a háttérben ugyancsak aktív politikusokhoz fűződő kapcsolatoknak, az éppen aktuális – gyakran változó – irányvonal kipuhatolásának. A szabályok képlékenyek, a vállalatokról, ügyletekről, árakról a döntés után is alig lehet valamit

tudni. (De jó is lenne, ha sajtóközlemények alapján legalább olyan doku-fikciókat állíthatnánk össze, legalább annyira átlátnánk a döntések mechanizmusát, mint Almási Miklós egy számára ismeretlen közegben!) A privatizációs piac féloldalassága így a bürokratikus elemek előrenyomulásával jár. Az adminisztratív jellemzőkkel átszőtt piac pedig – az elmúlt évtizedek tapasztalataiból tudjuk – nem piac. A részvények és hitelek adásvétele mai kezdetleges formájában ezt az előrenyomulást nem tudja feltartóztatni, sőt inkább maga is környezetéhez idomul.

Mindez persze a történeti előfeltételekből, a fejlettség szintjéből következik. A kérdés csak az, hogy merrefelé érdemes keresni a kitorési pontot. Külföldi példákat másolni nem lehet. A nemcsak földrajzi értelemben messzi Amerika azért legalább néhány kétséget segít megfogalmazni. Biztos, hogy a töredék részvényekre vagy az intézményi tulajdonlásra építő szerkezet az államnál erősebb tulajdonosokat teremt? Biztos, hogy a hitelből vásárlás a legjobb megoldás, és nem vezet a modernizáció elmaradásához, a cég kiszigereléséhez, tömeges csődökhöz? Biztos, hogy a privatizációban az állam legfontosabb szerepe a közvetlen eladói pozíció megszilárdítása és nem a piaci intézmények építése, a feltételek megteremtése a halmozódó bankbetétek megmozdításához? Ahhoz, hogy mind a három kérdésre igen legyen a válasz – mint ahogy ezt mostanában a kormányzat sugallja –, bizonyítani kellene, hogy nálunk *ez is másként van*.

Dobjunk ki néhány homokszákot, szálljunk kicsit megint feljebb. Innen láthatjuk a filmsztár- és művészgártás rejtelmait, a japán–amerikai „globális párbaj” tényeit és látálmait, az amerikai gazdasági bajok átfogó értékelését. Talán igazságtalanul kevés figyelmet szenteltem ezeknek a könyv majdnem felét kitevő leírásoknak. De engem jobban érdekelt a Wall Street, mint Hollywood, a gazdasági szuperhatalmakat nem önmagukban és egymáshoz fűződő viszonyukban, hanem magyar szemüvegen keresztül néztem. Ajánlom azonban szórakoztató és gondolatébresztő olvasmányként Almási Miklós léghajós kalandozását azoknak is, akik a kultúra világában mozognak otthonosabban.

Voszka Éva